

УДК 339.72:336.71(477)

ПЕРСПЕКТИВИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ДОСТУПУ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Ф.І. Шпиг

Фінансова глобалізація та зростаюча конкуренція на ринку постачальників банківських послуг зумовили широкомасштабну експансію іноземного банківського капіталу на нові ринки, перш за все – на ринки пострадянських країн.

Беручи до уваги той факт, що в Україні розглядається питання лібералізації доступу на фінансовий ринок, зокрема щодо дозволу відкриття іноземними банками своїх філій у світлі майбутнього вступу до Світової організації торгівлі (СОТ), досвід законодавчого регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків на ринках інших країн з перехідною економікою, у яких спостерігається досить високий рівень присутності іноземного капіталу, буде корисним для вивчення та використання у вітчизняній практиці.

Вступ

Останнім часом досить часто обговорюється питання доцільності дозволу відкриття іноземними банками своїх філій на території України. Євроінтеграційні прагнення вищого керівництва держави та заходи, метою яких є залучення в економіку України іноземних інвестицій і спрощення порядку руху через кордон товарів та капіталів, є позитивним аспектом, але така діяльність має бути зваженою і поступовою, особливо в банківській сфері. Будучи, так би мовити, кровиносною системою економіки країни, банківська система має бути захищеною від поглинання зарубіжним капіталом.

Зміни, що спостерігаються у розвитку банківського бізнесу, значною мірою зумовлені структурними зрушеннями в розвитку світової економіки, а саме – розгортанням загальнономасштабних процесів економічної глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя. Фінансова глобалізація та зростаюча конкуренція на ринку постачальників банківських послуг зумовили широкомасштабну експансію іноземного банківського капіталу на нові ринки, перш за все – на ринки пострадянських країн.

Особливо швидко іноземний капітал проникав у банківські системи країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) у другій половині 90-х років і, як очікується, проникнення продовжуватиметься та поглиблюватиметься. Наприклад, тільки у Чехії частка банківських активів, підконтрольних іноземному капіталу, в 1993-2000 рр. збільшилася з 4% до 95%. Якщо частка філій іноземних банків на ринку Угорщини у 1993 р. складала лише 22%, то у 2000 р. – 71% сумарних банківських активів (а якщо взяти до уваги також обсяги транскордонного кредитування, то цей показник буде ще більшим – 78%) та 63% залучених депозитів належало філіям іноземних банків [1].

Беручи до уваги той факт, що в Україні розглядається питання лібералізації доступу на фінансовий ринок, зокрема щодо дозволу відкриття іноземними банками своїх філій у світлі майбутнього вступу до Світової організації торгівлі (СОТ), досвід законодавчого регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків на ринках інших країн з перехідною економікою, у яких спостерігається досить високий рівень присутності іноземного капіталу, буде корисним для вивчення та використання у вітчизняній практиці.

Метою статті є аналіз досвіду країн ЦСЄ в питанні лібералізації доступу іноземного капіталу в банківський сектор, зокрема детальний розгляд досвіду Польщі та дослідження деяких проблем, пов'язаних із залученням іноземного капіталу до банківського сектора України.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи зарубіжний досвід лібералізації доступу іноземного капіталу в банківську систему, перш за все, слід розглянути законодавство країн ЦСЄ, що регулює іноземні інвестиції у банківській сфері.

Зупинимось на питанні одержання дозволу на відкриття філії та отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності на території цих держав.

Для отримання ліцензії іноземний банк має дотримуватись таких умов:

- ◆ Кошти, які надаються головним банком філії, повинні мати прозоре джерело. Крім того, іноземний банк надає інформацію про розмір капіталу, який буде наданий філії (Польща, Словаччина, Чехія).
- ◆ Іноземний банк має бути надійним та фінансово стабільним, беручи до уваги масштаб діяльності філіальної мережі.
- ◆ Філія має бути технічно та організаційно оснащеною для здійснення своєї діяльності та мати ефективну систему управління та контролю, включаючи систему управління банківськими ризиками.
- ◆ Філія повинна мати план діяльності, який базується на реальних економічних розрахунках (Естонія, Польща, Словаччина, Росія, Чехія; Словенія – на майбутні 3 роки діяльності).
- ◆ Зв'язки іноземного банку з іншими банками та фінансовими інститутами повинні бути прозорими.
- ◆ Банківські службовці, які претендують на зайняття керівних посад у філії, повинні мати відповідну кваліфікацію та досвід (Болгарія, Естонія, Польща, Словаччина, Чехія) [1].

Згідно з положеннями банківського законодавства країн ЦСЄ, філії іноземних банків мають право здійснювати наступні банківські операції на їх території:

- ◆ депозитна та кредитна діяльність;
- ◆ фінансовий лізинг;
- ◆ факторингові операції (Словенія);
- ◆ грошові перекази;
- ◆ емісія безготівкових засобів платежу (дебетових та кредитних карток, дорожніх чеків, банківських білетів тощо);
- ◆ надання гарантій, відкриття та індосування акредитивів;
- ◆ участь від свого імені та від імені клієнтів у операціях з інструментами грошового та фондового ринків;
- ◆ прийняття участі в емісії цінних паперів та надання послуг, пов'язаних з такою емісією;
- ◆ збирання, аналіз та надання інформації про кредитоспроможність юридичних осіб (Словенія);
- ◆ надання консалтингових послуг (консультації щодо інвестиційної діяльності, структури капіталу, стратегії розвитку, послуг, пов'язаних зі злиттям та поглинанням компаній, тощо);
- ◆ надання управлінських послуг (управління портфелем цінних паперів тощо);
- ◆ надання послуг депозитарію;
- ◆ інші види діяльності, які безпосередньо пов'язані з операціями, що були зазначені вище [2, 3, 4, 5].

Діяльність філій іноземних банків підпорядковується контролю та нагляду з боку країни реєстрації головного банку та з боку органу банківського нагляду приймаючої країни у обсязі, передбаченому банківським законодавством. Наприклад, Національний банк Чехії контролює стан ліквідності філій іноземних банків. Коли існують ризики, що можуть виникнути в результаті діяльності філій на фінансовому ринку приймаючої країни, Національний банк Чехії має право вимагати від них надавати ту саму інформацію, яку йому надають місцеві комерційні банки.

Участь іноземних банків у національних банківських системах почала розширюватись з середини 1990-х рр. До того часу зовнішньоекономічна лібералізація обмежувалась міжнародною торгівлею. Після укладення угод в межах Світової організації торгівлі (СОТ) щодо лібералізації фінансових послуг, більшість країн зняли обмеження на діяльність іноземних банків. Спочатку іноземні банки надавали перевагу роботі тільки в міжнародних фінансових центрах розвинутих країн. Але в процесі приватизації банківського сектора іноземні банки проникли в країни, що розвиваються, зайнявши лідируючі позиції на ринках Східної Європи та Латинської Америки. Меншою мірою експансія іноземних банків на місцеві ринки торкнулася Азії та Африки.

На початку 1990-х банківський сектор Латинської Америки був повністю закритий для іноземців. Банківські системи склалися з численних місцевих банків. В капіталі більшості з них держава брала участь в особі загальнонаціональних та місцевих органів влади. Після низки фінансових криз в середині 1990-х років іноземні банки були допущені на внутрішній ринок з метою рекапіталізації банківського сектора. Локальна фінансова система потребувала консолідації та денационалізації. Найбільші придбання іноземні банки здійснили в 1995 році, орієнтуючись головним чином на купівлю контрольних пакетів банків з розвинутою роздрібною мережею.

В другій половині 1990-х років структура власності в банківському секторі значно змінилась (рис. 1). Державний та національний приватний капітал поступився місцем іноземному. Значну експансію іноземних банків можна було спостерігати в Чилі, Колумбії, Мексиці та Перу. В країнах з історичним домінуванням державних банків, таких як Бразилія, проникнення іноземних банків відбувалося за рахунок приватизації. В Аргентині та Венесуелі іноземні банки входили на місцевий ринок за рахунок приватизації та купівлі пакетів акцій крупних банків у приватних акціонерів.

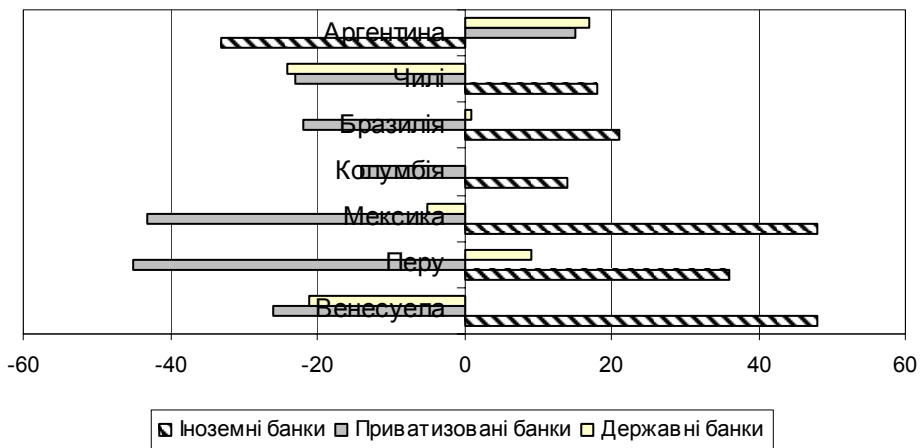


Рис. 1. Зміна структури банківських активів за власністю в країнах Латинської Америки (1995-2000 рр.)

Порівняно з іншими ринками, в країнах Південно-Східної Азії іноземні банки відіграють незначну роль. Місцева влада, згідно з політичними мотивами, обмежує доступ іноземних

банків на ринок роздрібних банківських операцій. Міжнародні фінансові центри Гонконг та Сінгапур навмисно створювали тепличні умови для місцевих банків, намагаючись зробити з них гідних конкурентів іноземним банківським гігантам. В більшості країн Азії обмеження продовжують зберігатися стосовно кількості іноземних банків та їх філій. Після фінансової кризи в Південно-Східній Азії 1997-98 рр. банківський ринок багатьох країн регіону був лібералізований (крім Малайзії).

Підкорення іноземними банками Центральної та Східної Європи є яскравим прикладом успішної експансії [6].

Наші сусіди, зокрема Польща та Росія, вже досить довго працюють з іноземними банками. Для прикладу, в Росії на 01.07.2004 р. діяло 129 банків та 1 небанківська кредитна організація за участю нерезидентів у статутному капіталі. З початку 1999 р. кількість іноземних кредитних організацій зменшилась на 11 (8%). З іноземних банків 107 (82%) організовані в формі акціонерних товариств: 48 організацій (37%) як ЗАТ та 23 організації (18%) як ТОВ. За прогнозами російських спеціалістів, в найближчі роки кількість іноземних банків в Росії буде повільно, але невпинно рости, і через п'ять років кількість кредитних організацій за участю нерезидентів, можливо, досягне ста п'ятдесяти.

Більшість кредитних організацій (63%) здійснюють банківську діяльність на основі генеральної ліцензії. Приблизно третина має ліцензію на здійснення банківських операцій в рублях та іноземній валюті, а 2% мають ліцензію на операції тільки в рублях. Майже всі іноземні банки (92%) можуть залучати вклади фізичних осіб.

Якщо розглядати іноземні банки Росії в регіональному розрізі, більшість з них концентрується в Москві, де зареєстровано 88 кредитних організацій, або 68% від їх загальної кількості. На другому місці знаходиться Санкт-Петербург (8 банків), на третьому – Тюменська область (4 банки). Концентрація іноземного капіталу також говорить на користь Москви. На неї припадає близько 94% обсягу іноземної участі в капіталах іноземних банків. Сукупний статутний капітал усіх діючих іноземних кредитних організацій станом на 01.07.2004 р. склав 373,784 млрд. руб. В Росії відкрито 14 філій банків зі 100% іноземним капіталом. За другий квартал 2004 р. кількість таких філій зменшилась на 1 за рахунок закриття філії КМБ-БАНКу в м. Москва.

В результаті фінансової кризи 1998 р. іноземні банки зазнали значних втрат, які обернулися скороченням власних ресурсів. Рекапіталізація іноземних дочірніх банків у 1999 р. обумовила різке збільшення такого показника, як участь нерезидентів у статутному капіталі банківського сектора з 6,35% в січні до 12,58% в липні 1999 р. В подальшому частка нерезидентів у сукупному статутному капіталі поступово стабілізувалась на докризовому рівні в 5-6%.

Таблиця 1

Участь нерезидентів у статутному капіталі банків Росії

Частка, %	Кількість банків	Частка в загальній кількості іноземних банків, %	Внесок нерезидентів у капітал банків, млрд. руб.	Частка в загальній сумі іноземних інвестицій, %
100	33	25,4	13,99	71,0
Від 50 до 100	10	7,7	3,36	17,0
Від 20 до 50	13	10,1	0,94	4,8
До 20	56	43,1	18,28	4,9

Переважаюча частина іноземних інвестицій у банківський сектор приходить з країн заходу. Лідерами за обсягом інвестицій є:

- 1) Німеччина (MMB, Kommerzbank, Deutsche Bank, Dresdner Bank, Westdeutsche Landesbank);

- 2) Нідерланди (ABN AMPO Bank, ING Bank, Financebank);
- 3) США (Citybank, J.P. Morgan, Delta Credit);
- 4) Франція (Societe Generale, Calion Rusbank, BNP PARIBA, NATEXIS);
- 5) Австрія (Raiffeisen Bank);
- 6) Туреччина (Garanti Bank, Yapi Kredi Bank, Deniz Bank, Ziraat Bank).

Провідна роль німецького капіталу в російській банківській системі (близько чверті всіх іноземних інвестицій) відображає Німеччину як головного зовнішньоторгового партнера Росії. Участь країн СНД в російському банківському секторі досить обмежена. Країни СНД представлені кількома банками: Національний банк ЗЕД Узбекистану, Міжнародний банк Азербайджанської республіки та банк Анелік (Вірменія). Незначні масштаби участі країн СНД пояснюються слабкістю банків, їх низькою капіталізацією та розмірами активів [7].

Розглядаючи зарубіжний практичний досвід проникнення закордонного капіталу в банківську систему, неможливо не звернути увагу на Польщу. Ця країна є найбільш наближеною до України за економічними параметрами, знаходиться на порозі вступу до ЄС та має досить тісні економічні зв'язки з Україною. Окрім цього, польська банківська система вже давно працює з філіями іноземних банків, тому можна розглянути плюси та мінуси іноземних філій в так званому історичному аспекті.

Поглянемо, що відбувалося в польській банківській системі, коли розпочалася експансія зарубіжного капіталу:

- ◆ спостерігається динамічний розвиток іноземної банківської системи у Польщі, яка витісняє польську банківську систему з більш прибуткових операцій, а частка їх капіталу в сукупності капіталів польських банків станом на 30 червня 1996 р. складала 27,62 %;

- ◆ процес пристосування банківської системи до вимог Європейського Союзу настає після 1998 р., коли фактично і повністю відкрито ринок фінансових послуг.

У 1995 р. розмір балансових сум у банках з перевагою іноземного капіталу збільшився на 2800,3 млн. злотих, тобто на 80%, тоді як у банках з польським капіталом – лише на 35,6%. Характерною рисою цих банків є значно вища, порівняно з польськими банками, частка кредитів у структурі активів – 38,9% (польські банки – 25%). Зате частка цінних паперів в іноземних банках складає 21,1%, а в польських банках – 32,3%. Ці дані свідчать про те, що власне іноземні банки не мають труднощів із залученням хороших клієнтів. У структурі пасивів значно більшу частку в іноземних банках становлять власні фонди – 16,5% (польські банки – 8,4%). Динаміка власних фондів бруто у банках з перевагою іноземного капіталу складала 230%, а в польських банках – 127,7%. Вартість власних фондів бруто у банках з перевагою іноземного капіталу становить 965,9 млн. злотих, а з перевагою польського капіталу – 10954,8 млн. злотих.

Банки з іноземним капіталом у більшій мірі, ніж польські банки, втручаються у позабалансову діяльність. Вона становила 19,1% усіх зобов'язань, які давалися комерційними банками (частка іноземних банків в активах – 4,4%).

Прибутковість іноземних банків була значно вищою, ніж у польських банках і становила бруто – 27%, нетто – 15,9% (в польських банках – 19% і 11,1% відповідно).

Одночасно банки з іноземним капіталом розмістили у 1995 р. в іноземних банках 490 млн. злотих, а отримали від цих банків 246,4 млн. злотих. Це може означати, що іноземні банки прагнуть безпечно розміщувати свої кошти і будуть схильні частіше переміщати капітал з Польщі за кордон, ніж збільшувати фінансові засоби на потреби польської економіки.

Відсутність точних даних, які стосуються відділів і філій, відкритих у Польщі закордонними банками, унеможливили надання повної оцінки явищам внутрішньої інтернаціоналізації в польській банківській системі. Доступними є тільки дані, що стосуються кількості закордонних банків, що діють в Польщі, а також їх участі в активах польської банківської системи загалом (таблиця 2).

Таблиця 2

Закордонний капітал у польській банківській системі

Інтернаціоналізація польської банківської системи за період від 1994 до вересня 2003 року	Банки з перевагою закордонного капіталу, які діють в Польщі	Частка активів банків з перевагою закордонного капіталу в активах загалом (%)
1994	11	3,2
1995	18	4,2
1996	25	13
1997	29	15,3
1998	31	16,6
1999	39	47,2
2000	47	69,6
2001	48	69,2
2002	45	67,4
2003 ІХ	45	67

З таблиці 2 слідує, що пік експансії закордонного капіталу відбувався в 1999-2000 рр. Тоді було відкрито 16 банків з перевагою закордонного капіталу, а загальна частка установ з перевагою цього капіталу в активах польської банківської системи виросла більш ніж на 50 процентних пунктів. У наступних роках процеси інтернаціоналізації відбувалися значно повільніше. У вересні 2003 року закордонний капітал контролював 45 з 57 комерційних банків, а частка активів, накопичених ними в активах банківської системи, оформилася на рівні 67%. Треба підкреслити, що цей показник дуже високий. Серед країн, що належать до європейської спільноти, тільки Люксембург відзначається вищою (майже 100-відсотковою) часткою активів, нагромаджених філіями і відділами закордонних банків в активах вітчизняної банківської системи.

Інвестиції багатонаціональних банків у польську банківську систему набирали різних форм. Для 1990-1992 рр. характерне створення акціонерних спілок з переважаючою участю закордонних інвесторів, зате відділів закордонних банків в цей час було створено небагато. В 1993-1994 рр. процес утворення банків з закордонним капіталом та його проникнення в банки було свідомо сповільнено, щоб тим самим зберегти конкурентні позиції польських установ. Однак в 1995-1998 рр. закордонні інвестори повністю захопили ініціативу, створивши 10 нових банків і проникнувши в кілька нових банків, які вимагали поповнення капіталу. З 1999 року, згідно з зобов'язаннями, взятими Польщею при вступі до ОЕСР, ліквідовано формальні обмеження, що стосувалися можливості створення відділів закордонними банками. Це призвело до згадуваних вище процесів інтернаціоналізації [8].

Процес проникнення іноземного капіталу у польську банківську систему полегшується існуванням великих можливостей для здійснення діяльності іноземними банками у Польщі. У конкурентній боротьбі вони зможуть використовувати:

- ◆ низький рівень забезпеченості капіталом польських банків,
- ◆ “ніші”, що виникають в результаті слабкого наступального характеру польських банків,
- ◆ більш низькі витрати, більш сучасні продукти, краще знання світової економіки.

Іноземні банки вважають Польщу “сплячою банківською системою”, яка не готова до конкуренції (А. Андерсон) [9].

На сьогодні всі українські банки мають сумарний капітал у розмірі 1 млрд. 430 млн. дол. США. По суті, це капітали двох польських банків. А десять польських банків — один німе-

цький. Три німецькі — один американський [7]. Про яку конкуренцію можна говорити на Україні? Повторення польського досвіду більш ніж вірогідне, воно неминуче.

З іншого боку, може відбутися переформування наших банків у дочірні банки іноземних банків, що призведе до відтоку прибутків до материнських банків, зменшення надходжень з податків (перенесення більш прибуткових операцій за кордон), а також призупинення кредитів для тих галузей народного господарства, які представляють конкуренцію для акціонерів материнського банку.

Вищенаведені сумніви є особливо актуальними на сьогодні. Тому виникає запитання, чи впровадити певні обмеження часток іноземних банків у вітчизняній банківській системі, як це відбулося в Іспанії і Швеції, чи відмовитися від втручання. Усі обмеження можуть мати перехідний характер та сенс лише тоді, коли одночасно відбувається істотна перебудова банківської системи.

Однак, при оцінюванні присутності іноземних банків в українській банківській системі менше уваги звертається на позитивні аспекти цього явища. Головний наголос робиться на факті розкитування конкурентної позиції українських банків, які вважаються занадто слабкими для того, щоб вступити в результативні змагання з сучасними іноземними банками. Такий підхід не лише не спонукає до прийняття жодних конкретних рішень, але ще й переконує іноземні банки у тому, що в Україні існує так звана “дрімаюча банківська система”, абсолютно не підготовлена до конкуренції з іноземними банками. Тому у нашій країні необхідно, перш за все, змінити свідомість, що може привести до здійснення конкретних дій. Йдеться тут про те, щоб українські банки повірили в те, що вони можуть відкрито конкурувати з іноземними банками, якщо тільки спонукають своє стратегічне мислення і приступлять до опрацювання довгострокової стратегії свого розвитку. Ця стратегія повинна включати в себе вирішення тих проблем, які є причиною слабкості наших банків, а також шляхи, які ведуть до зміцнення їх конкурентноздатності. Опрацювання такої стратегії зменшить прогалину в чіткості дій, яка відділяє нашу банківську систему від банківських систем держав – членів Європейського Союзу. Усвідомлення існування цих прогалин є настільки важливим, що воно повинне не паралізувати, а спонукати до дії. Тільки тоді українські банки зможуть сміливо та відкрито конкурувати зі шораз більшою кількістю іноземних банків, які будуть з’являтися на нашому ринку. Тому треба усвідомити, що стимулювання конкуренції в українській банківській системі є надзвичайно важливим, тому що без конкуренції, а також при занадто обмеженій конкуренції, банки в Україні не будуть мати шансів у сутичках з банками інших країн.

Вибір певної стратегії дій вітчизняних банків, тобто правильного напрямку у процесі вступу до Європейського Союзу, є дуже важливою справою, якщо ми дійсно хочемо правильно перебудувати нашу банківську систему. Лише рух у чітко визначеному напрямку дозволить гармонійно трансформувати нашу банківську систему і одночасно вирішити багато проблем, пов’язаних з нею. Тому Україна, щоб стати членом Європейського Союзу, у процесі перебудови банківської системи повинна використати таку стратегію дій вітчизняних банків, яка буде компіляцією (поєднанням) стратегії наслідування, трансформації та конкуренції. Лише використання рішень, передбачених для реалізації цих трьох стратегій, дозволить нашій країні створити банківську систему, яка чітко функціонує. Тому варто, прагнучи до членства у Європейському Союзі, використовувати досвід тих країн, які вже є його членами, особливо, коли йдеться про вирішення численних проблем. Однак українські банки повинні пам’ятати про те, що досвід цих країн не дає готового зразка для нашої банківської системи, тому що банківська система кожної країни повинна бути пристосована не лише до європейських вимог, але, перш за все, до потреб та вимог економіки, у якій вона функціонує. Тому зміни у банківському секторі повинні відбуватися рівномірно зі змінами у всій економіці, особливо якщо вона перебуває у процесі трансформації. Тому, беручи до уваги норми, що діють в Європейському Союзі, як і умови функціонування нашої економіки, третім необхідним кроком є визначення свого ставлення до іноземних банків, які працюватимуть на українському ринку, а також підвищення конкурентноздатності наших банків. Це

пов'язано з тим, що без допомоги безпосередніх іноземних інвесторів неможливо буде здолати найбільший недолік у нашій банківській системі, яким є недолік щодо капіталів. Тобто немає сенсу закривати нашу банківську систему перед іноземним капіталом, а треба створити ситуацію, у якій вітчизняні банки будуть мати шанси пережити конфронтацію з посиленою конкуренцією на однорідних фінансових ринках.

Законом про Національний Банк Польщі (НБП) і законом про банківське право не передбачено жодних норм, які обмежують експансію іноземного капіталу у секторі банківської системи. Польська банківська система сьогодні поступово переміщується на периферію (локальні економічні ніші) кредитного ринку. Це є результатом:

- ◆ по-перше, дуже швидкого зростання частки іноземного капіталу у банківській системі. Станом на 31 грудня 1999 р. вона сягнула 70,1% всього банківського капіталу,
- ◆ по-друге, видачі Національним Банком Польщі ліцензій більш ніж двадцяти іноземним банкам, у багатьох випадках за невелику оплату у кілька мільйонів американських доларів (кошти санації переданого банку),
- ◆ по-третє, постійного прискорення процесу приватизації, хоча відомо, що польські інвестори не мають у своєму розпорядженні відповідних засобів.

Іноземні банки перемагають у конкурентній боротьбі за найвигідніших клієнтів, експортерів та іноземні фірми. Разом з цим багато польських ефективних банківських працівників переходять на роботу у ці банки, тому що там їм пропонують більшу винагороду.

Подальший розвиток іноземних банків у Польщі буде відбуватися наступним шляхом:

- ◆ розширення власної мережі, детального розвитку банківської системи,
- ◆ прийняття вже діючих польських банків у процесі їх приватизації або з метою декапіталізації,
- ◆ зосередження діяльності на обслуговуванні клієнтів, що мають характер правового інституту.

Іноземні банки у Польщі мають на меті збільшити свої активи, розширити поле своєї попередньої діяльності на нові території, головним чином, на сусідні країни, а також скеровувати увагу на своїх клієнтів. Необхідно врахувати, що протягом кількох років іноземний капітал захопить польську банківську систему, якщо влада не почне цьому протидіяти.

Стратегія розвитку польської банківської системи, яка здійснюється сьогодні, базується на таких передумовах:

- ◆ Вітчизняний банківський сектор повинен зміцнювати свої позиції завдяки підвищенню ефективності власної діяльності.
- ◆ Усі державні банки будуть приватизовані, за винятком BGK, який повинен виконувати функції урядового агента.
- ◆ Під час приватизації будуть враховуватися виключно ціна та зобов'язання, які гарантують розвиток банку. Макроекономічні та політичні критерії братися до уваги не будуть.
- ◆ Глобалізація фінансових ринків виправдовує відмову від польської банківської системи.
- ◆ Для правильної приватизації потрібен стратегічний інвестор, яким може бути, перш за все, іноземний інвестор.
- ◆ Поняття "національні інтереси" у Євросоюзі не існує і не передбачено жодних можливостей його захисту.

Необхідно розвіяти міфи, які останнім часом визначають стратегію розвитку польської банківської системи. По-перше, польські банки здійснили величезний крок уперед у сфері технологій. Протягом десяти років вони надолужили період розвитку західних банків у кілька десятків років. Наступні п'ять років можуть вирівняти шанси у цій галузі. По-друге, у переданих іноземному капіталу Велькопольському Кредитному Банку (WBK) та Банку Шльон-

ському не простежується особливого розвитку у сфері технологій, декапіталізації, автоматизації тощо. По-третє, прийняття іноземним капіталом польських банків – це не лише зміна власності капіталу, але також зміна політики цього банку. Він починає працювати в інтересах материнського банку. По-четверте, залежність дочірніх банків від банків материнських є такою ж, як залежність відділень іноземних банків від їх головних іноземних управлінь. По-п'яте, приватизація банків не повинна відбутися протягом найближчих двох років. (Державні банки працюють у всіх країнах Європейського Союзу).

Аргументи щодо позитивної ролі іноземного капіталу як учасника процесу приватизації у Польщі викликає серйозні сумніви. Висуваються такі тези: контроль власників, більший капітал, кращі знання, а також поточні доходи бюджету.

Поняття контролю власників, на думку багатьох економістів, є поняття, запозичене з попередньої епохи. Сьогодні керівництво банку дисциплінується ціною акцій даного банку на біржі та залежністю винагороди (більше 50%) від результатів даного року і наступних років (варіанти).

У західних країнах в результаті досліджень було підтверджено той факт, що при зростанні ринкового характеру стратегії банку, щораз більша увага приділялася зростанню вартості акцій для акціонерів, зростаючому впливу ринку акцій на ефективність банків та загальну оцінку результатів.

Збільшення капіталу не вважається основною метою. Більш істотним є збільшення прибутковості банків. Виникла думка, що збільшення капіталу є неминучим для банків, які прагнуть виконувати роль глобальних гравців. Зате регіональні банки, які спеціалізуються у певних галузях або послугах, не є настільки залежними від капіталу (оскільки є прибутковими), як великі банки [10].

Користь від злиття банків зовсім не є такою очевидною, як це прийнято вважати. Невірним є те, що підвищення ефективності автоматично співвідноситься з розмірами банку. У світовій банківській системі виділяється той факт, що значно важливішою є прибутковість банків, ніж збільшення їх розмірів ("зростання від самого зростання"), що перед регулюванням банківської системи ЄС часто здавалося пріоритетним.

У цій ситуації теза про необхідність радикального обмеження кількості банків в Україні не здається слушною. Тому що і далі існуватиме потреба у спеціалізованих фінансових установах, що діють на локальному ринку, без яких він не був би ні достатньо еластичним, ні наближеним до клієнта. Рівень знань з банківської справи у польських банках вже є достатньо високим, чого не можна сказати про Україну. Подальший прогрес залежить від швидкості впровадження цих знань, а не від відсутності доступу до них. Разом з тим необхідно пам'ятати, що революція у сфері інформатики і телекомунікації є причиною того, що знання західних банків починають втрачати актуальність.

Залишається останній аргумент. Треба швидко продати банки, тому що банки зазнають витрат. А швидко – це значить іноземному інвесторові, бо тільки він має необхідні кошти.

У новій ситуації під сумнівом стоять:

- ◆ по-перше, попередні інструменти центрального банку (капітал і ліквідність іноземних банків будуть залежати від материнських банків), а також потреба та сфера діяльності банківського контролю,
- ◆ по-друге, можливість знайти кредиторів для фінансування реструктуризації нашої економіки згідно з потребами нашої країни,
- ◆ по-третє, можливість протидіяти розміщенню засобів, нагромаджуваних іноземними банками в Україні на інших економічних територіях.

Відкритими залишаються питання, чи приймаюча країна отримує якусь користь від приватизації за допомогою іноземного капіталу, чи зростання конкуренції сприяє усій банківській системі, і, зокрема, чи продаж процвітаючих банків, що дає визначений дохід до державно-

го бюджету, приведе до значного росту їх капіталів, збільшення мережі відділень, розширення сфери послуг.

Якщо говорити про перспективи розвитку банківської системи України, то, за умови збереження сьогоденішніх темпів економічного розвитку, попри всі законодавчі й інші перепони, іноземці виявлятимуть підвищений інтерес до нашої країни, а отже, і до банківського сектора. І щойно на нашому ринку з'явиться кілька значних іноземних "гравців", це спричинить нову хвилю злиття й поглинання наших банків. Їх стане набагато менше. Західні експерти, котрі спостерігають за українським фінансовим сектором, вважають: банки з капіталом менш як 50 млн. дол. США взагалі не мають перспектив на ринку. А мріяти про іноземного інвестора український банк об'єктивно зможе не раніше, ніж через 5-10 років стабільної роботи, займаючи вельми значний сегмент ринку в своєму регіоні та маючи позитивний результат роботи в "чужих" галузях [7].

Для суверенності і економічної стабільності країни загрозовою може виявитися ситуація, коли найважливіші фінансові рішення, а також рішення щодо кредитів та інвестицій будуть прийматися іноземними центрами. Вітчизняні банки є бар'єром, який затримує відтік фінансових засобів у випадку втрати Україною її емісійного рейтингу або у випадку світових заворушень у банківському секторі. Іноземний капітал може евакуюватися з країни протягом 24 годин. Тоді залишаються лише "свої" банки.

Цю тезу представляє М. Станьчук (віце-президент Westdeutsche Landesbank). "Я не знаю випадку, де, наприклад, локальні ощадні каси належали б, у своїй більшості, іноземному капіталу. Збереження національного характеру частини банківського сектора є, на мою думку, істотною проблемою, наприклад, у період можливого провалу кон'юнктури у нашій частині Європи. Економічна криза в одній країні може викликати нервову ланцюгову реакцію у трактуванні інших держав регіону. Я маю тут на увазі можливість скорочення лімітів рефінансування польських дочірніх підприємств іноземних концернів, а також вплив глобальної позиції материнських підприємств на кредитну політику польських компаній (погані кредити і високі резерви у Південно-Східній Азії можуть мати вплив на загострення кредитних критеріїв на інших ринках, що виникають також у Східній Європі, де вплив подій у Азії є дуже обмеженим). Обмежена ліквідність вітчизняного грошового ринку і надалі порівняно низька схильність до економності у Польщі можуть, таким чином, спричинити погіршення ліквідності фінансових установ, зв'язаних з іноземними фінансовими групами, та обмежити їх закономірну експансію".

Банки, які створюються на іноземному ринку, ставлять собі за мету направляти на цей ринок експорт материнської країни. У цій ситуації вони можуть не бути зацікавленими у реалізації цілей, що суперечать їх основній місії. Тому вони не будуть фінансувати конкурентноздатної промисловості, ні також капіталомістких інвестицій, необхідних для вітчизняної промисловості [10].

Банківська система України сьогодні повністю відкрита для входження іноземного капіталу. Чинне законодавство дає можливість створювати в Україні банки із 100% іноземним капіталом, але з обов'язковою вимогою – це мають бути дочірні банки, що діють у правовому полі України.

Як бачимо з таблиці 3, в Україні на 01.01.2005 р. було зареєстровано 19 банків з іноземним капіталом, з них 7 – з 100% іноземним капіталом. Протягом 2000-2004 рр. кількість банків з іноземним капіталом зменшилась з 31 до 19, або у 1,63 рази; що ж стосується банків, які повністю належать іноземному інвестору, то їх кількість не змінилась. Загальна сума зарубіжних інвестицій в банківську сферу України збільшилась більш ніж у 2 рази, що говорить про збільшення розміру капіталу банків, підконтрольних іноземцям, та про збільшення їх частки в статутному капіталі банків [11].

Таблиця 3

Співвідношення іноземного та національного капіталу в банківській системі України

Показники	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість банків за реєстром (на кінець року)	195	189	182	179	182
у тому числі зареєстровано протягом року	1	3	5	5	7
Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (на кінець року) та надають звітність (із загальної кількості)	154	153	157	157	160
З них банки за організаційно-правовою формою господарювання:					
- акціонерні товариства:					
відкриті	137	136	136	133	132
у тому числі державні	99	95	94	94	92
закриті	2	2	2	2	2
закриті	38	41	42	39	40
- товариства з обмеженою відповідальністю	17	17	20	24	28
- кооперативні	-	-	1	-	-
Банки з іноземним капіталом:					
- кількість банків	31	21	20	19	19
у тому числі зі 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7
- статутний капітал, млн. грн.	725	946	1046	1152	1630
у тому числі зі 100 % іноземним капіталом, млн. грн.	225	265	365	414	689
Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій (на кінець року)	149	149	153	156	158
крім того, кількість інших фінансово-кредитних установ, яким надано ліцензію на здійснення банківських операцій	1	1	1	1	1
Статутний капітал діючих банків у гривневому еквіваленті, млн. грн.	3666	4576	6003	8116	11605
Кількість банків, виключених з Державного реєстру (за період)	9	9	12	8	4

Світова організація торгівлі при розгляді питання вступу України висунула ряд вимог, серед яких дозвіл іноземним банкам відкривати в Україні свої філії. Це цілком логічний крок з боку СОТ, оскільки з вступом України до цієї організації, в нашу країну прийдуть великі транснаціональні корпорації, які мають свої обслуговуючі банки. Українські банки, в свою чергу, не зможуть в достатньому обсязі забезпечити діяльність таких ТНК.

Для реалізації цієї умови Національним банком України переданий до Верховної Ради України законопроект №7274, яким передбачено внесення змін до Закону України "Про банки і банківську діяльність" в частині надання іноземним банкам права відкривати свої філії на території України.

У разі прийняття законопроекту у фінансово-економічному просторі України вже найближчим часом можуть з'явитися філії іноземних банків, які не є самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами головних банків, які знаходяться за кордоном, і діяльність яких регулюється іноземним законодавством. Це, на наше глибоке переконання, порушить створену протягом років незалежності України фінансову систему, яка забезпечувала економічну безпеку державного розвитку. Законопроект №7274 було прийнято в першому читанні, але в другому парламентарі таки відхилили його, зваживши на те, що Україна ще не готова до такого кроку.

Основні зауваження до законопроекту:

I. Загроза економічному суверенітету країни.

Законопроект, надаючи право іноземним банкам на відкриття своїх філій на території України, не передбачає жодних обмежень присутності іноземного капіталу в національній банківській системі.

Відповідно до своїх функцій, банківська система через перерозподіл фінансових ресурсів по суті визначає розвиток всієї економіки країни. Ця функція набирає ще більшої ваги у зв'язку з низьким рівнем розвитку інших сегментів фінансового ринку. У зв'язку з цим питання збереження національної банківської системи стає питанням національної безпеки країни.

Досвід багатьох держав з "перехідною економікою", де акцент був зроблений на зовнішні інвестиції, показав, що банківські системи цих країн майже повністю складаються з великих міжнародних банків (країни Південної Америки та ЦСЄ). За цих умов банки з іноземним капіталом починають здійснювати вирішальний вплив на характер та пріоритети економічного розвитку в цих державах, контролювати там найбільш ефективні сфери діяльності.

При цьому ці банки мають специфічні стратегічні пріоритети, які частіше за все, не співпадають з національними інтересами. Більш того, рішення про умови надання кредитів можуть прийматися з урахуванням міжнародних клієнтів чи акціонерів материнського банку, що в більшості випадків може означати відмову у фінансуванні конкурентних виробництв. Така схема розвитку банківської системи призведе до порушення цілісності економічних інтересів держави, суттєво гальмуючи розвиток національного виробництва, перш за все, малого та середнього бізнесу. Наслідок – зростання безробіття та інших соціальних проблем, з якими протягом останніх років зіштовхуються країни Східної Європи, зокрема, Польща. Для збереження економічного суверенітету країни доцільним було б запровадження системи державного регулювання присутності іноземного капіталу в сукупному капіталі банківської системи.

II. Нерівні конкурентні умови з українськими банками.

Іноземні інвестиції в банківській системі беззаперечно важливі з точки зору надходжень додаткових фінансових ресурсів, нових банківських технологій, підтримки конкуренції між банками тощо.

Разом з тим, все це виправдано, коли вже склалася національна банківська система, що спирається на власну ресурсну базу. Однак, відомо, що рівень монетизації в Україні (близько 30% від ВВП) є значно нижчим від рівня країн з розвинутою економікою, де цей показник наближається до розміру ВВП або навіть перевищує його. Суттєво меншим є і сам розмір ВВП. В умовах, коли ці показники є не співставними, прихід в Україну іноземних філій, діяльність яких буде регулюватися розміром капіталу материнського банку, поставить іноземні банківські установи в задалегідь більш вигідне становище при неможливості з боку українських банків скласти їм адекватну конкуренцію.

Для порівняння можна сказати, що активи та капітал всієї банківської системи України є меншими, ніж ті, якими володіє середній європейський банк. За цих умов не буде виконуватися принцип "рівних конкурентних можливостей", який підтримується багатьма міжнародними організаціями.

III. Відтік прибутку з територій України.

За специфікою своєї діяльності філії, як структурні підрозділи іноземних банків, не здійснюють формування капіталу. Таким чином, дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде повністю переведений до іноземного банку, тоді як прибутки українських банків (в тому числі і з іноземним капіталом) в переважному розмірі залишаються в Україні та направляються на капіталізацію банків.

IV. Підвищення ризиків клієнтів – резидентів України у зв'язку з нерегульованістю процедури акредитації та функціонування філій іноземних банків. В запропонованому проекті Закону іноземним банкам надається право на відкриття їх філій в Україні. Разом з тим практично не визначені ключові механізми функціонування філій іноземних банків, зокрема, порядок їх відкриття, нагляду та регулювання діяльності, застосування у разі необхідності заходів впливу та ліквідації з урахуванням того, що філія не є юридичною особою.

1. Капітал.

Для банків, зареєстрованих в Україні, законодавчо встановлені вимоги до розміру статутного та регулятивного капіталу. Законопроект для філій іноземних банків вводиться спеціальна категорія капіталу – капітал приписний, правовий статус якого залишається невизначеним. Проектом Закону не визначений порядок перерахування, зберігання (використання) та повернення приписного капіталу у разі ліквідації філії. Враховуючи, що ці кошти повинні бути сформовані у ВКВ, то за специфікою проведення безготівкових розрахунків вони так чи інакше знаходяться на коррахунку в одному з іноземних банків, що саме по собі ускладнюватиме контроль з боку НБУ за їх наявністю та використанням. Крім того, законопроект не визначає, кому буде відкритий цей коррахунок: іноземному (материнському) банку чи безпосередньо його філії (при тому, що згідно з українським законодавством філіям банків заборонено відкривати коррахунки в інших банках (крім НБУ). Відстежити ж фактичну наявність цих коштів на коррахунку материнського банку буде практично неможливо. За невизначеності порядку перерахування приписного капіталу та контролю за подальшим його зберіганням ризики кредиторів філії іноземного банку (її клієнтів та вкладників) значно зростають.

2. Порядок відкриття, регулювання діяльності та ліквідації філії.

Законом "Про банки і банківську діяльність" врегульовано основні питання створення, отримання ліцензії, порядку діяльності та ліквідації банків, які є юридичними особами.

Щодо філій іноземних банків проектом передбачено, що порядок акредитації, надання банківської ліцензії, особливості здійснення банківських операцій, регулювання та нагляду за діяльністю, застосування заходів впливу та ліквідації філій іноземних банків встановлюються цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Фактично ні діючим законом, ні законопроектом №7274 не встановлюються особливості надання банківської ліцензії, регулювання діяльності, порядку ліквідації філії іноземного банку; не врегульовано питання контролю за виконанням обов'язкових нормативів для окремої філії. За діючим порядком, переважна більшість обов'язкових нормативів (адекватності капіталу, кредитних ризиків, інвестиційної діяльності, відкритої валютної позиції) розраховується відносно регулятивного капіталу банку-юридичної особи. При цьому проектом не визначені складові регулятивного капіталу філії іноземного банку; нерегульованими залишаються і питання застосування до філій іноземних банків заходів впливу у разі порушення ними банківського законодавства або ведення ризикової діяльності. Згідно українського законодавства, санкції в аналогічних випадках застосовуються до головних банків. Якщо діяльність основного банку регулюється іноземним законодавством, а філія повинна працювати в Україні за законами України і її діяльність відповідати вимогам щодо банківської системи України, в проекті Закону потрібно визначити можливі заходи впливу з боку НБУ та порядок їх застосування саме до філії іноземного банку; законопроектом не передбачені і механізми постійного моніторингу з боку НБУ за фінансовим станом головного (материнського) банку, який, на наш погляд, повинен здійснюватися шляхом надання НБУ регулярної інформації про діяльність іноземного банку наглядовими органами держави місцезнаходження цього банку; особливої уваги потребує питання порядку ліквідації філії. На наш погляд, це питання обов'язково повинно бути врегульоване законодавчо. Клієнти філій іноземних банків – резиденти України – повинні розуміти, яким чином відбуватиметься процедура ліквідації: за рішенням Головного банку, НБУ, за вимогою кредиторів? Не вирішено питання порядку створення ліквідаційної комісії та задоволення вимог кредиторів.

Хто буде контролювати хід проведення ліквідаційної процедури? Що стосується запропонованого законопроектом письмового зобов'язання іноземних банків про безумовне виконання ними зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю їх філій на території України, то незрозумілими залишаються ні форма такого зобов'язання, ні правовий механізм його реалізації відповідно до законодавства іноземної держави.

V. Невизначеність механізмів реалізації окремих положень законопроекту.

Невизначеними залишилися механізми реалізації і деяких інших положень законопроектів, наприклад, незрозуміло, хто (який орган) буде підтверджувати відповідність банківського нагляду держави розташування іноземного банку Основним Принципам ефективного банківського нагляду Базельського Комітету з питань банківського нагляду. Також невизначеним залишилося, ким і яким чином буде підтверджуватися право українських банків на відкриття своїх філій на території іноземної держави, у якій створений і діє іноземний банк [12].

Зважаючи на вищесказане, слід зауважити, що прийняття законопроекту №7274 в теперішній редакції, де всі зміни до закону "Про банки і банківську діяльність" обмежуються наведенням визначення іноземного банку, його філії та деяких вимог до країни, де зареєстрований материнський банк, буде великим кроком на шляху передачі нашої банківської системи до іноземних рук.

Як альтернативна пропозиція може бути розглянутий варіант включення до законопроекту норм щодо:

- ◆ обмеження розміру іноземного капіталу (включаючи приписний капітал філій іноземних банків) в банківській системі України 25% від його загальної суми;
- ◆ набуття чинності ст. 24 (в частині відкриття філій іноземних банків) через 6 місяців після одержання Україною суверенного рейтингу не нижче "А".

Остання пропозиція не суперечить чинним нормам міжнародного права. Навпаки, з міжнародно-правової точки зору, вона є цілком правомірною, оскільки пунктом 2 Додатку щодо фінансових послуг до Генеральної Угоди про торгівлю послугами СОТ передбачається здійснення державами заходів, "які диктуються міркуваннями обачливості" або які необхідні "для забезпечення цілісності і стабільності фінансової системи". А запропоновані заходи підпадають під таку категорію. Запропонований компромісний варіант поведінки України дозволив би зняти тиск з боку США, ЄС та інших, оскільки українське законодавство містило б право на відкриття філій іноземних банків в Україні.

Найоптимальнішим вирішенням даної проблеми було б прийняття низки нових законів та змін до вже існуючих. Наведені зауваження свідчать про комплексність проблеми доступу іноземного капіталу в банківську сферу України. Зміни повинні торкатись не тільки Закону "Про банки і банківську діяльність", а й інших законів, таких як закон "Про НБУ", "Про оподаткування прибутку підприємств", господарського кодексу тощо.

Поспішність в прийнятті цих змін, недостатня спрацьованість законопроектів можуть призвести до втрати української банківської системи, залишаться лише банки в Україні.

Список використаних джерел

1. Ліневич Ю.В. "Законодавче регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків у країнах з перехідною економікою"// Актуальні проблеми економіки №6(48), 2005.
2. The banking act. – Poland, of August 29, 1997//www.nbp.pl.
3. "О банках и банковской деятельности": Федеральный закон 03.02.1996 г. №17-ФЗ// www.qarweb.ru
4. Act of banks: the Czech Republic №21/1992 Coll. of 20.12.1991//www.cnb.cz.

5. Czech National Council Act No. 6/1993 Coll., on the Czech National Bank, as amended by Act No. 60/1993 Coll.//www.cnb.cz.
6. Моисеев С.Р. “Иностранные банки: стратегия проникновения на рынок”//Финансы и кредит, № 12(180), 2005.
7. Носарева Л. “Український банк у європейському огранюванні”// Дзеркало тижня, № 39(414), 2002.
8. Міхал Юрек, Павел Маршалек, Кафедра банківської справи, Економічна Академія в Познані: Вплив інтернаціоналізації на польську банківську систему//www.aub.com.ua
9. Проф. Владислав Л. Яворські, Вища Торгова школа у Варшаві: Польські банки на шляху до європейського союзу. Польські банки перед вступом до європейської банківської системи// www.aub.com.ua
10. Владислав Л. Яворські, Збігнев Кшижкевич, Богдан Косінський: Банки: Ринок, Операції, Політика//www.aub.com.ua
11. Грошова і банківська статистика//www.bank.gov.ua.
12. Прес-служба Асоціації українських банків//www.aub.com.ua.
13. “Про банки і банківську діяльність”: Закон України №2121-III від 07.12.2000 р. // www.liga.net.
14. “Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” (щодо філій іноземних банків)”: Проект закону України № 7274 від 01.04.2005 р.//www.liga.net.

Отримано 06.02.2006